

PKN

Stichting voor onderzoek historische tabakspijpen
Jaarboek 2019

Redactie: Bert van der Lingen en Ewout Korpershoek

Les Fleurs animées, een pijp met een verhaal

Arthur van Esveld

Naar aanleiding van de aankoop van een Gambierpijp met een bijzondere decoratie begint een zoektocht om meer over het ontwerp te weten te komen. De pijp is genummerd met vormnummer 718, getiteld 'Fleurs Animées' en is in geen van de bekende catalogi afgebeeld. Ook is deze pijp niet opgenomen in de 'nomenclatures' of modellenlijsten, maar staat wel in de inventarisatielijst uit 1858. In dit handgeschreven document worden de voorraden pijpen met hun vormnummers genoemd welke op dat moment aanwezig zijn in het depot op de Rue de l'Arbre-Sec 20 in Parijs. Het feit dat deze pijp in latere catalogi niet meer vermeld wordt toont aan dat hij kort in omloop is geweest.

Afb. 1. Portret van Grandville door Émile Lassalle (1840). Bron: Wikipedia.

Beschrijving van de pijp

Het gaat om een pijp met oplopende steel en een manchete. De staande ketel is gevat in gestreepte bladeren en loopt aan de bovenrand iets uit. Op de ketel zijn drie staande vrouwenfiguren afgebeeld die bloemen in hun kleding en haren dragen. Tussen deze figuren zien we een vlinder en een libelle. Op de onderzijde van de ketel is een kikker afgebeeld en daarboven, doorlopend aan de onderzijde van de steel, een grote kever. De ondergrond tussen de decoraties op de ketel en de steel is voorzien van een gestippeld fond. Op de rand van het manchete aan de rechterzijde staat in reliëf GAMBIER en aan de linkerzijde A PARIS 718. De naam van deze pijp verwijst naar een boek van Jean Ignace Isidore Gérard Grandville.

Grandville (1803-1847) wordt geboren in Nancy in een artistiek en theateraal gezin. De naam Grandville is de professionele artiestennaam van zijn grootouders.¹ Hij krijgt zijn eerste tekenlessen van zijn vader, een schilder van miniaturen. Op zijn eenentwintigste verhuist hij naar Parijs en publiceert kort daarna een verzameling lithografieën met de titel *Les Tribulations de la petite Propriété*, gevolgd door *Les Plaisirs de tout âge* en *La Sibylle des salons* (1827). Hij verwerft voor het eerst grotere bekendheid met zijn werk *Les Métamorphoses du jour* uit 1828, een serie van zeventig scènes waarin menselijke figuren met het hoofd van een dier een kome-

Afb. 2. *Les Métamorphoses du jour* (1828). Bron: Wikipedia.

Afb. 3. L'âne coquet, Gambier nr.659. Foto en collectie auteur.

die spelen. Deze stijl gebruikt hij daarna vaker zoals in *Scènes de la vie privée et publique des animaux*, waarvan de illustraties later worden gebruikt op tarotkaarten.

Deze surrealistische stijl om mensen af te beelden als dieren is een bron van inspiratie die we in de ontwerpen van Gambier terugzien bij onder andere 'l'Âne coquet' (de kokette ezel), een steelpijp met vormnummer 659 (afb. 3) waarop het hoofd van een ezel met een hoedje is afgebeeld. Met dit ontwerp wordt de spot gedreven met de fatterige burgerij uit het midden van de 19e eeuw (afb. 4).

Door zijn succes met dit werk wordt hij een veelgevraagd tekenaar voor verschillende, vaak satirische, bladen zoals *La Silhouette*, *L'Artiste*, *La Caricature* en *Le Charivari*. Zijn politieke karikaturen krijgen door hun bijzondere satirische humor grote populariteit. Als de regering in 1835 politieke karikaturen verbiedt gaat Grandville zich vooral toeleggen op het maken van boekillustraties. Hij levert illustraties voor bekende werken zoals de liederen van Béranger, de fabels van La Fontaine, *Don Quixote*, *Gulliver's Travels* en *Robinson Crusoe*. Daarnaast geeft hij verschillende lithografische collecties uit, waaronder *La Vie privée et publique des animaux*, *Les Cent Proverbes*, *Un Autre Monde* en *Les Fleurs animées*.

De ontwerpen van Grandville staan vaak bekend als onnatuurlijk en absurd maar weten tegelijkertijd op scherpe wijze de karakters weer te geven. Hij sterft op

Afb. 4. Prent van J.J. Grandville uit *les Fleurs animées*, 1847.

17 maart 1847 en ligt begraven op de begraafplaats van Saint-Mandé, net buiten Parijs.

Les Fleurs animées (1847)

Dit bijzondere werk van Grandville verschijnt in zijn laatste levensjaar. Dit boek staat vol met prachtige, gekleurde prenten van onder andere vrouwenfiguren die half mens, half bloem zijn. Het beschrijft in verhalen en gedichten de personificaties van bloemen als bewoners van het Paleis van de bloemenfeeën, die naar de aarde gaan om te oordelen over de bewondering die ze opwekken en over de krachten die ze daaruit kunnen putten. Elke bloemvrouw wordt fraai neergezet met gekleurde litho's van Grandville en is vergezeld van grappige, satirische en soms droevige verhalen die zijn geschreven door Alphonse Karr en Taxile Delord.

Alphonse Karr (1808-1890) wordt in 1839 redacteur van *Le Figaro* en tevens begint hij een tijdschrift, *Les Guêpes*, met een scherp satirische toon, een publicatie die hem de reputatie van een enigszins bittere humorist geeft.² In 1848 richt hij *Le Journal* op en in 1855 gaat Karr naar Nice, waar hij zich richt op zijn voorkeur voor de sierteelt. Hij geeft zijn naam aan meerdere nieuwe Dahlia-variëteiten en ook is hij betrokken bij de start van de handel in snijbloemen aan de Franse Riviéra. Karr is ook een toegewijd visser en in *Les Soirées de Sainte-Adresse* (1853) en *Au bord de la mer* (1860) maakt hij gebruik van zijn kennis op dit vlak. Zijn memoires worden gepubliceerd in 1879-1880 in *Livre de bord*. Hij sterft in Saint-Raphaël (Var).

Afb. 5. Chevrefeuille (kamperfoelie) uit Les Fleurs animées.

Afb. 6. Chevrefeuille op de rechterzijde van de pijp.

Afb. 7. Linkerzijde met 'Bleuet' (korenbloem)

Afb. 8. Voorzijde met 'Coquelicot' (papaver)

Afb. 9. 'Bleuet et Coquelicot' (korenbloem en papaver) uit *Les Fleurs animées*.

De journalist en politicus Taxile Delord (1815-1877) is redacteur van het satirische blad *Charivari* en lid van het Europees Parlement tussen 1871 en 1876.³ Hij schrijft de meer stichtelijke verhalen in *Les Fleurs Animées*. In een herdruk van dit boek uit 1867 zijn verhalen toegevoegd uit *Le comte Foelix*. Achter het pseudoniem van graaf Foelix schuilt Louis François de Raban (1795-1870). In *Les Fleurs Animées* levert hij een bijdrage in de hoofdstukken *Botanique et d'Horticulture des Dames*.

Op de rechterzijde van de pijp zien we een staande vrouw met over elkaar geslagen armen en rondom haar armen en hoofd bloeiende bloemen. Deze bloemenvrouw symboliseert de kamperfoelie of 'Chevrefeuille' uit het hoofdstuk *Chevrette la Chevière* ('geitenhoedster'). Op de prent is te zien hoe de kamperfoelievrouw de geit de trap op begeleidt door hem te laten eten van haar bloemen.

Op de linkerzijde zien we de personificatie van de korenbloem (afb. 8) en op de voorzijde van de ketel de papaver (afb. 7). Deze twee bloemenvrouwen 'Bleuet et Coquelicot' worden beschreven in het hoofdstuk *d'une Bergère Blonde, d'une bergère brune et d'une reine de*

Afb. 10. Onderzijde van de pijp met een kikker en kever.

France. Beide vrouwen zijn, net als de kamperfoelie, afgebeeld met de armen over elkaar geslagen en bloembladeren in het haar en op de kleding. Op de prent uit het boek staan beide vrouwen gezamenlijk afgebeeld met op de voorgrond twee musicerende sprinkhanen (afb. 9).

Op de onderzijde van de ketel zien we een kikker en doorlopend op de steel een kever (afb. 10). Onder de rand van het manchet is de pijp gemerkt met JG. Zoals vermeld wordt dit model alleen genoemd in de inventarisatielijst uit 1858 van het depot in Parijs, in catalogi of begeleidende nomenclatures komt deze pijp niet voor. De vraag blijft waarom deze pijp zo kort in omloop is. Het boek *Les fleurs animees* verschijnt in Grandvilles sterfjaar 1847 en krijgt veel belangstelling. De populariteit van het boek loopt lang door gezien de vele herdrukken die in de loop van de 19e eeuw zijn verschenen. De belangstelling voor een rookpijp met voorstellingen uit het boek is blijkbaar al snel verdwenen, dit ondanks het fraaie en tot de verbeelding sprekende ontwerp dat opgesierd is met zes kleuren emaille.

Een ander hoofdstuk met een fraaie prent uit het boek *Les Fleurs animées* wil ik niet onbesproken laten. Het

beschrijft de ontdekking door Columbus van de tabak, het roken van tabakspijpen en hoe dit gebruik uiteindelijk naar Europa komt. Een fraaie prent toont een wereldbol met een tabaksplant en diverse rokersattributen zoals een vaas met kleipijpen, een karot (bekend als uithangbord bij tabaksverkopers), een waterpijp, een bundel sigaren, een meerschuim pijp en een pijp van rood aardewerk. Als begeleidende tekst bij deze prent lezen we: ‘Tabak is de god van de mensheid. Als ooit de droom van de utopisten wordt gerealiseerd, als de naties van Europa uiteindelijk één familie vormen, is het zeker wat het wapenschild zal zijn dat door de nieuwe maatschappij is aangenomen: de tabaksplant die zijn wortels spreid over een wereldkaart, met in alle vier hoeken pijpen, sigaren op een veld van tabakszakken, met een brandende waterpijp’.

De afgebeelde pijpen bevinden zich in de collectie van de auteur.

Noten:

- 1 https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Ignace_Isidore_G%C3%A9rard_Grandville
- 2 https://fr.wikipedia.org/wiki/Alphonse_Karr
- 3 https://fr.wikipedia.org/wiki/Taxile_Delord

Literatuur:

-Grandville, J. J., 1847. *Les fleurs animées*. Introduction par Alphonse Karr. Texte par Taxile Delord. *Botanique et horticulture des Dames par le Cte Félix*. Paris.

Afb. 11. Prent uit Les Fleurs Animées.